

VII. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI I (1923-1930)

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

Milli Mücadele döneminin dış politikadaki temel hedefi, yeni Türk Devletini milletlerarası alanda tanıtmak olmuştur ki; bu, bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde de dış politikanın esaslarını oluşturmuştur.

Türkiye'nin modern anlamda bir milli devlet olarak uluslararası alanda meşruiyet kazanması Lozan Konferansı ile gerçekleşmiştir.

1923-30 yılları arasında Türk Dış Politikasını meşgul eden dış sorunlar, Lozan Konferansı'nda çeşitli sebeplerle kesin olarak sonuçlandırılmamış konular ile Konferansta çözüme kavuşturulmuş ancak uygulama aşamasında çıkan sorunların "ulusal çıkarlara uygun" biçimde çözümüne dönük çabalardır. Bunlar: İngiltere ile Musul Sorunu, Fransa ile Kapitülasyonlar ve diğer sorunlar, Yunanistan ile Ahali Mübadelesi olarak ifade edilebilir.

Atatürk Döneminde izlenen dış politikanın temel ilkesi bağımsızlıktan hiç bir şekilde taviz vermemek olmuştur.

Bunun yanı sıra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda gerçekleştirdiği köklü değişiklikler ve Atatürk'ün uygulamaya koyduğu inkılâplar ile Türkiye öncelikle çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmayı ve bunu aşmayı ideal olarak benimsemiştir. Bu da dönemin dış politikasının oluşturulmasında önemli bir etken olmuştur.

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının temel sorunlarını incelemeyen önce bu dönemde yürütülen dış siyasetin temel ilkelerine kısaca değinmek gerekir.

Bu ilkeler aşağıdaki başlıklar altında ortaya konabilir.

a) Gerçekçilik

Atatürk'ün dış politikası gerçekçidir. Boş hayaller peşinde koşmaz. Maceracılıktan uzak durmayı hedefler. Bunun yanında milli çıkarları gerçekleştirmede kararlı olmayı amaçlar. Atatürk'ün;

"Büyük hayali işler yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden dünyanın düşmanlığını, kötü niyetini, kinini bu milletin ve memleketin üzerine çektik... Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimize olan baskılarını arttırmaktan ise, tabii duruma meşru duruma dönelim. Haddimizi bilelim..." ifadesi ile, *"memleketimizin ellide biri değil, her tarafı tahrip edilse her tarafı ateşler içinde bırakılsa biz bu toprakların üzerinde bir tepeye çıkacağız ve oradan savunma ile meşgul olacağız"* ifadesi bu yaklaşımı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

b) Bağımsızlık

Osmanlı Döneminin iktisadi, siyasi, mali kısacası her yönden dışa bağımlı yönetimlerini görmüş olan yeni Türkiye'nin lideri Mustafa Kemal Paşa için kurulan devletin gerçek bağımsızlığı en önde gelen amaçtı. Bu bağımsızlık siyasi, iktisadi, mali, askeri ve kültürel açıdan bağımsızlıktı ve bunlardan ödün verilemezdi. Nitekim Atatürk düşüncesini, *"Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve benzeri her hususta tam*

bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek manasında bütün bağımsızlığından mahrumiyet demektir.” İfadelerinde açıkça ortaya koymaktadır. Bu ilkeden hareketle gerek Milli Mücadele süresince batılı devletlerle yapılan görüşmelerde gerekse Lozan Barış görüşmeleri sonrasında bağımsızlık ilkesine gölge düşürebilecek her konuda kararlı davranılmıştır.

c) Barışçılık

Atatürk dönemi dış politikasının bir başka özelliği barışı esas almasıdır. Bunun yine en güzel örneği Milli Mücadele yıllarında verilmiştir. Savaş ortamı içerisinde bile görüşmeler yoluyla barışın sağlanması için her türlü çaba sürdürülmüştür. Bir asker olarak savaşın ne demek olduğunu en iyi bilen kişi olarak Mustafa Kemal Paşa; “Ben harpçi olamam. Çünkü harbin acıklı hallerini herkesten iyi bilirim.” diyecektir. Yine bir başka konuşmasında Mustafa Kemal Paşa “*Harp zaruri ve hayati olmalı... Öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lâkin millet hayatı tehlikeye uğramadıkça harp bir cinayettir.*” diyecektir. Atatürk’ün barışçılığı yine Kendisinin söylediği “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” sözünde ifadesini bulacaktır ki, bu Türk dış politikasının temel yaklaşımı olacaktır. Ancak bu temel yaklaşıma uygun olarak bölgesinde barışı korumada üzerine düşeni gerçekleştiren genç cumhuriyet, teslimiyetçi ve pasifist bir politika da izlememiştir. Yani barış içinde yaşamak için gerekli hazırlıkları yapmak, gerekirse barış için savaşa hazır olmak kararlılığıyla hareket edilmiştir.

d) Güvenlik Politikası

Diğer yandan genç cumhuriyetin kendini koruyabilmesi yani savunması için gerekli güvenlik önlemlerini almasının gerekliliğine inanan Atatürk, Türk milletinin kendi gücüne dayalı askeri ve ekonomik yapılanmasını yeni ve sağlam esaslara oturtmak için çalışmalarında bulunmuştur. Bu anlamda askeri harcamalar ve ordunun modernleştirilmesi, ülkenin ekonomik yapılanması ile eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Ülkenin kendini savunacak güce ve iradeye sahip olması gerektiğini Atatürk bir konuşmasında, “*Bugün vardığımız barışın ebedi barış olacağına inanmak safdillik olur. Bu o kadar önemli bir gerçektir ki, ondan bir an bile gaflet, milletin hayatını tehlikeye sokar. Şüphesiz hukukumuzda, şeref ve haysiyetimize saygı gösterildikçe mukabil saygıda asla kusur etmeyeceğiz. Fakat, ne çare ki, zayıf olanların hukukuna saygının noksan olduğunu veya hiç saygı gösterilmediğini çok acı tecrübelerle öğrendik. Onun için her türlü ihtimallerin gerektireceği hazırlıkları yapmakta asla gecikmeyeceğiz*”. Şeklinde vurgulanacaktır. Barışın korunması için Türkiye’nin salt kendi gücünün yetersiz kalabileceği alanlarda ülkenin güvenliğini sağlamak için uluslararası politikanın gereği olarak yürütülecek denge politikaları çerçevesinde bölgesel barışın korunması için ittifaklar yaparak ülkenin güvenliğini sağlamak ilke olarak benimsenmiştir. Nitekim Atatürk bu doğrultuda hareket etmiş ve ülkenin güvenliği için gerekli gördüğü ittifakları yapmaktan kaçınmamıştır.

e) Batıcılık

Batılı güçlere karşı savaşılmamasına rağmen yeni kurulan cumhuriyet her fırsatta batı ile yakınlaşmayı sağlayacak bir yol izlemiştir. Bunda Atatürk'ün Türkiye'yi çağdaştırma yolunda takip ettiği ve uygulamaya koyduğu politikaların da rolü olmuştur. Yani yeni Türkiye kendisine hedef olarak en gelişmiş ülkeler düzeyine çıkma ve onun ötesine gitmeyi belirleyince, dış politikada da bu doğrultuda batı ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek esas olarak benimsenmiştir. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak batı ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak, çağdaş medeniyetin bir parçası olma yolunda hareket edilmiştir.

f) Akılcılık

Akılcılık ilkesi doğrultusunda yeni devlet uluslararası hukuka bağlı kalmıştır. Atatürk Türkiye'sinin dış politika anlayışı ideolojik dogmalara, önyargılı saplantılara değil, akli ve bilimi esas alan bir çizgi üzerine oturtulmuştur. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerde, tarihi dostluk ve tarihi düşmanlık yerine değişen şartlar ve karşılıklı yarar ilişkileri esas alınmıştır. Nitekim, Atatürk ; siyasal, toplumsal ve ekonomik düzenleri çok farklı olan ülkelerle dostluklar kurabilmiş ve barış içinde bir arada yaşayabilmenin örneklerini vermiştir.

Yukarıda sayılan ilkelere şüphesiz uluslararası adil bir düzen kurma, sömürgeciliğe karşı oluş ve hukuka bağlılık gibi ilkeler de eklenebilir. Bunların dışında bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak anlamında Türkiye'nin güvenliğinden duyduğu endişe onun dış politikasına etki etmiştir.

Türk dış politikasına yön veren etkenlerden bir diğeri ise Türkiye'nin coğrafi konumuna bağlı olarak yani Türkiye'nin Sovyetlerle komşu oluşu, boğazların Türkiye'nin kontrolünde oluşu ve Türkiye'nin ekonomik ve stratejik açıdan önemli bir Ortadoğu ülkesi oluşu gibi nedenlerle dış politika belirlenmesinde bu konuma bağlı politikalar üretilmiştir.

Türkiye'nin dış politikasının belirleyicisi olan bir başka etmen ise yönetim felsefesidir denilebilir. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan ulusal kurtuluş savaşı batılı devletlere karşı verilmiş olmasına karşın batılı devlet anlayışına ve batılı modele karşı bir hareket olmamıştır. Tam tersine Türk bağımsızlık hareketi batının fikirleri ile batıya karşı mücadeleye giren ilerici, liberal ve milliyetçi öğeleri içeren bir anlayışı benimsemiştir. İşte bu anlayış doğrultusunda ülkeleri çeşitli ama uygarlığı bir gören Mustafa Kemal Paşa, bu bağlamda 1930'lu yıllardan başlayarak batılı devletler ile iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta iyi ilişkilerden öte Avrupa topluluğu içinde yer almak amaçlanmıştır denilebilir.

Nihayet, Türk dış politikasını etkileyen bir diğere unsur olarak, Türkiye'nin incelediğimiz dönemde yaşadığı ekonomik zorlukları da eklemek gerekmektedir.

Türk Dış Politikasını Meşgul Eden Konular ve Türkiye'nin Diğer Ülkelerle Olan İkili İlişkileri

Musul Sorunu

Musul, sahip olduğu zengin petrol kaynakları nedeniyle 319.yüzyıl sonlarından itibaren batılı devletlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Özellikle İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında itilaf devletlerinin diğer üyelerini Musul'un kendisine verilmesi konusunda ikna etmiştir. Osmanlı topraklarının paylaşılmasını esas alan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında itilaf devletleri arasında yapılan gizli antlaşmalar doğrultusunda İngiltere bölgeye ilgisini sürdürerek Musul ve çevresinde çeşitli bölücü çabalara girişmiştir. Sonuçta İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu açısından savaşa son veren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinin imzalandığı tarihte, Türk birliklerinin kontrolünde olan bölgeyi Mondros Mütarekesinin ruhuna aykırı biçimde 11 Kasım 1918'de işgal etmiştir. Bundan sonra ise bölgeyi elinde tutabilmek için her türlü çabayı göstermiştir. Nitekim, Osmanlı Devleti ile imzaladığı Sevr Antlaşmasında İngiltere konuyu lehine halletmiştir. Ama Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Kurtuluş hareketi sonucunda, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kabul ettiği Misak-i Milli belgesinde Musul, vatanın bir parçası sayılmış ve Anadolu'da kurulan hükümet her platformda bu bölgeyi Türkiye'den koparan şartlar içeren Sevr Antlaşmasını tanımadığını açıklamıştır.

Türk milli mücadelesinin başarıya ulaşmasından sonra toplanan Lozan barış görüşmelerinde İngiltere, Milletler Cemiyeti tarafından belirlenmiş "Irak Mandateri" sıfatıyla Musul'u Türklere bırakmamak konusundaki ısrarını sonuna kadar sürdürmüş ve antlaşmanın tehlikeye girmemesi için Musul Sorununun daha sonra taraflar arasında yapılacak ikili görüşmeler yoluyla halledilmesi Türkiye tarafından da uygun görülmüştü.

Bu çerçevede Lozan antlaşmasının üçüncü maddesinde "Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorununun dokuz ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında barışçı yollardan çözüleceği" hükmü yer almıştı. Bu hüküm gereği Türk-İngiliz görüşmeleri 1924 yılı Mayıs ayında başladı. Bu konferansta Türkiye nüfus açısından, siyasi, tarihi, coğrafi, askeri ve stratejik nedenlere dayalı haklı gerekçelerini öne sürerken İngiltere, Musul'un kendi mandaterliği altındaki Irak'a bırakılması konusunda ısrarını sürdürmüş ve bunun yanında Türkiye'den Hakkari'ye kadar uzanan toprak talebinde bulundu.

Bu durumda konferans 5 Haziran 1924 yılında bir sonuca varmadan dağıldı. Lozan Antlaşması'nın ilgili hükmü, bu görüşmelerin başarısızlığı durumunda sorunun milletler cemiyetine götürülmesini öngörüyordu Başlangıçta, üyesi olmadığı, üstelik; tamamen İngiliz kontrolünde olan bir organizasyondan kendisi lehine bir karar çıkmayacağına olan inancından dolayı tereddüt geçiren Türkiye, sonunda sorunun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesine razı oldu.

Musul sorunu, Milletler Cemiyeti konseyi tarafından 30 Eylül 1924'de görüşülmeye başlandı. Bu görüşmeler sürerken Türk-İngiliz ilişkileri iyice gerginleşti ve Milletler Cemiyeti Türkiye ile İngiltere arasındaki sınır anlaşmazlığına 29 Ekim 1924 Türkiye-Irak geçici sınırını tespit ederek çözüm buldu. Daha sonra sorunu çözmek üzere, ilgili devletlerle görüşmeler yapmak üzere bir uluslararası komisyon oluşturuldu.

Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından kurulan komisyon, Konsey'e "Musul'un İngiltere mandası altındaki Irak'ın bir parçası sayılması gerektiğini ve Türkiye ile

Irak arasındaki sınırın da Brüksel’de belirlenmiş bulunan çizgiden geçeceğini” bildiren bir karar aldı. Türkiye Komisyon’un bu kararını tanımadığını ve konseyin bu biçimde kesin bir karar alma yetkisinin bulunmadığını belirterek, bağlayıcı bir karar için ilgili tarafların olumlu oylarının alınması gerektiğini bildirdi.

Ama konsey 16 Aralık 1925 tarihinde üçlü komisyonun raporunu benimsedi. Bu sırada Türkiye’de iç siyasi hayatta bir takım olumsuzluklar yanında ülkenin doğusunda Şubat 1925’de çıkan Şeyh Sait İsyanının bastırma uğraşı veriliyordu.

Türkiye her şeye rağmen bu kararı hemen tanımadı. Ancak, Musul Sorunu ile Türkiye bir kez daha Milli Mücadele döneminde olduğu gibi uluslararası platformda yalnız kaldığını ve batılı devletlerin savaş yolu ile elde edemediklerini baskı yolu ile elde etmeye çalıştıklarını gördü ve bu yalnızlıktan kurtulmak için 17 Aralık 1925’te Sovyetlerle bir tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması imzaladı.

Yukarıda anlatılan gelişmeler de açıkça ortaya koyduğu gibi Musul’u geri almak için Türkiye açısından, güce başvurmaktan başka çare gözükmemekteydi. Oysa ülke içerisinde yaşanan yeni yapılanma ve yukarıda değindiğimiz Şeyh Sait İsyanı gibi iç nedenler ile Misak-ı Milli’den taviz sayılabilecek geri adımı atmak zorunda kalan Türkiye, 5 Haziran 1926’da yaptığı anlaşma ile (Türkiye, İngiltere ve Irak Hükümeti) Musul’u, İngiltere’nin mandası altındaki Irak’a bıraktı. Buna karşılık Türkiye’ye Musul petrollerinden 25 yıl süre ile % 10 pay verilecekti. Ancak daha sonra yapılan bir düzenleme ile Türkiye bu paydan 500.000 İngiliz Lirası karşılığında vazgeçecektir.

Nüfus Değişimi ve Türk-Yunan “établi/mukim/yerleşik” Anlaşmazlığı

Lozan Konferansında, Türkiye’de kalan Rumlarla, Yunanistan’da kalan Müslümanların değişimi meselesi ele alınmış ve bu konuda 30 Ocak 1923’de bir sözleşme ve protokol hazırlanmıştı. Buna göre, Türkiye’de kalan Rumlarla, Yunanistan’da kalan Müslüman-Türklerin değişimi yapılacak, ancak; 30 Ekim 1918’den önce İstanbul Belediye sınırları içinde yerleşmiş (établi) bulunan Rumlarla, Batı Trakya Türkleri bu değişimin dışında tutulacak, yani bunlar yerlerinde kalacaklardı. Bu sözleşmeyi uygulamak üzere de Türk ve Yunan temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulacaktı. Ancak komisyonun faaliyete geçmesinden sonra “Yerleşmiş” (établi) deyiminin kapsamı konusunda Türk ve Yunan temsilcileri arasında anlaşmazlık çıktı. Türkiye’ye göre deyimın manası Türk kanunlarına göre tayin edilecekti. Yunanistan ise buna karşı çıkarak İstanbul’da olabildiğince fazla Rum bırakabilmek için 30 Ekim 1918’den önce herhangi bir şekilde İstanbul’da bulunan her Rum’un “yerleşmiş” sayılacağını ileri sürdü.

Milletlerarası Adalet Divanı’nın yaptığı yorum da anlaşmayı sağlayamayınca Türk-Yunan ilişkileri gerginleşti. Yunanistan Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak buralara, Türkiye’den gelen Rumları yerleştirmeye başladı. Buna karşılık Türkiye de İstanbul Rumlarının mallarına el koydu. Gerginliğin tırmanması üzerine işin görüşmeler yoluyla çözümlenmesi, iki taraf için de uygun olduğundan 1 Aralık 1926’da bir anlaşma imzalandı. Fakat bu anlaşmanın uygulanması da kolay olmadı. Birçok gerginlikler ortaya çıktı. Savaş havası esmeye başladı. Ancak, Venizelos bir savaşın Yunanistan’a getireceği sıkıntıları düşünerek tutumunu yumuşattı ve Ankara’nın da buna karşılık vermesi üzerine 10 Haziran

1930'da Ahali Mübadelesi anlaşmazlığını çözümlen yeni bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile doğum yerleri ve tarihleri ne olursa olsun İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi "établi" deyiminin kapsamı içine alındı. Bu suretle Lozan'dan beri devam etmekte olan anlaşmazlık da sona ermiş oldu.

Yunanistan ile Türkiye arasında yine "établi" sorunu ile bağlantılı olarak ortaya çıkan bir başka problem Patriklik konusudur. Lozan görüşmeleri sırasında Türk temsilcilerinin Patrikliğin, Türkiye dışına çıkarılması yolundaki ısrarlı istekleri Batılı ülkelerce kabul görmemiş ve anlaşma metninde bu konuda bir hüküm yer almamıştı. Yalnız İstanbul'da kalması kararlaştırılan Patrikliğin dolayısıyla Patrik'in siyasetle uğraşmaması, sadece İstanbul'da kalacak Rumların dini meseleleri ile ilgilenmesi konusu tutanaklarda yer almıştı. Bundan sonra İstanbul'da kalan Patriklikle ilgili bir düzenleme yapmıştı. Bu çerçevede seçilecek patriğin mübadele kapsamında olmaması gerekiyordu. Buna rağmen 1924 yılında boşalan Patriklik için yapılan seçimi kazanan kişinin mübadele kapsamında yer alması üzerine Türkiye itiraz etti ve tutumunda direnip istifa etmeyen patriği sınır dışı etti. Bu gelişmeden sonra 1925 yılında yapılan seçim ile mübadele kapsamına girmeyen bir Patrik seçilecektir.

Lozan antlaşmasının uygulanışındaki bu problem dışında Yunanistan'ın özellikle "Anadolu macerası"nda uğradığı yenilgiyi hazmedememesi ve Türkiye'ye karşı İtalya ile işbirliği yapmaya çalışması, bu ülkenin Türkiye'ye karşı iyi niyetli olmadığını gösteren tavırları olarak algılandı Ancak artan bu gerginlik, 1930'lu yıllarda İtalya'nın ve özellikle Bulgaristan'ın bölgesinde izlemeye başladığı Revizyonist tutum sonrası yumuşadı. Bu gelişme, Türkiye ile Yunanistan Başbakanlarının karşılıklı ziyaretleri ile başlayan sıcak ilişkilere zemin hazırladı ki bu hava 1954 yılına kadar devam edecektir.

Türk-Sovyet İlişkileri

Osmanlı Devletinin zayıflamaya başlaması ve Çar I.Petro'nun Rusya'da yaptığı reformların başarıya ulaşmasıyla bu devletin sıcak denizlere inme politikasını uygulamaya koymasına hemen hemen aynı zamanlara rastlamaktadır. Nitekim, Rusya'nın Karadeniz'de donanma bulundurmaya başladığı 18.yüzyılın sonlarından itibaren Türkiye'nin bir Rusya meselesi vardır ve Türk diplomasisi bu faktörü daima gözönünde bulundurmaya zorunluluğunu hissetmiştir.

Tarihi, birbiriyle mücadele etmekle geçen bu iki devletin ve toplumun jeopolitik konumlara karşı karşıya gelmelerini adeta kaçınılmış kılmıştır. Karşılıklı oluşan bu durum, zayıflayan Osmanlı Devletinin takip ettiği "Denge Politikasını", Türk diplomasisinin temel unsuru haline getirmiştir.

Genel hatlarıyla "düşmanca" denilebilecek bu politik çizgide, "Milli Mücadele" dönemi ilk bakışta sıcak ilişkilerin kurulduğu ayrı bir devre olarak görünmekle beraber, tarihi şartlar incelendiğinde; 1919-1930 devresi olaylarının bu iki devletin birbirine yaklaşmasını zaruri hale getirdiği kolayca anlaşılmaktadır.

Ankara Hükümetinin Kurtuluş Savaşı boyunca yakın ilişkide bulunduğu Sovyet Rusya Boğazlar Meselesi dolayısıyla Lozan Konferansına özellikle ilgi göstermiş, ancak; konferansa Boğazlar Meselesi tartışılırken davet edilmiştir. Türkiye,

Batılılar karşısında yalnız kalmamak için Sovyet Rusya'nın Konferansa katılmasını özellikle istemiştir.

Lozan'dan sonra ise Avrupa'daki savaş buhranlarının başladığı devreye gelinceye kadar, Türk-Sovyet münasebetleri üç unsurun tesiri altında gelişmiştir. Ticari münasebetler, komünizm meselesi ve Türkiye'nin Batı ile münasebetlerini düzeltmesi ve geliştirmesi.

Sovyetler Birliği, ticari ve ekonomik münasebetler yoluyla Türkiye'yi nüfuzu altında tutmaya çalışmıştır. Buna karşılık Türkiye, dış ticaretini Sovyetlerin tekeli altına sokmaktan kaçınarak, Batı ile ticari münasebetlerini geliştirmeye özen göstermiştir.

Komünizm meselesine gelince; Lozan'dan sonra Türkiye milli varlığına kavuşunca, komünizme karşı daha hassas davranmış ve bu işi daha sıkı tutmuştur. Komünizm meselesi ile Sovyet-Türk münasebetlerini birbirinden ayrı tutmaya dikkat eden Türk hükümetinin bu tutumu Sovyetleri hoşnut bırakmamıştır. Sovyetler ise ikili ilişkileri, Türkiye'deki komünizm propagandası ile birlikte değerlendirmişlerdir. Nitekim bu husus 1929'da Pravda'da bu husus açıkça dile getirildiği için, Türk hükümetinin organı durumunda bulunan Milliyet Gazetesi 6 Temmuz 1929'da buna "... dünyanın hiçbir davası, Türkiye nasyonalizminin daha az mukaddes sayılmasına sebep olamaz..." biçiminde ilginç bir cevap vermiştir.

Ticaret alanında olduğu gibi siyasi alanda da Türkiye'nin Batılı devletlerle uzlaşma yoluna girmesi ve dış politikasını yavaş yavaş Sovyet tekelinden kurtarmaya başlaması, bu devlet tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.

Türkiye'nin dış münasebetlerinden duydukları endişelere rağmen, Sovyetler Birliği milletlerarası durumu kendileri için henüz güvenli görmediklerinden Türkiye'ye önem vermeye devam etmişlerdir. Musul anlaşmazlığı sırasında, Türk-İngiliz münasebetlerinin gerginliği, buna karşılık Locarno anlaşmalarıyla Almanya'nın batılıların yanında yer alması ihtimali, 17 Aralık 1925'te Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Dostluk ve Saldırmazlık anlaşmasının imzalanması sonucunu vermiştir. Üç yıl için imzalanmış olan bu anlaşmaya göre taraflardan birine, bir veya birkaç devlet tarafından yöneltilen bir askeri hareket halinde diğeri tarafsız kalacak ve taraflardan hiçbiri birbirlerine saldırmayacakları gibi, birbiri aleyhine yönelen ittifak veya siyasi anlaşmalara katılmayacaklardı. Türkiye için olduğu kadar, Türkiye'nin Batılılara katılmasından duyduğu endişe bakımından Sovyet Rusya için de tatmin edici bir anlaşma olan bu anlaşma, 1929'da yeni bir hüküm eklenerek yenilenmiştir. Bu anlaşma hükmüne göre de taraflar karadan ve denizden komşu buldukları devletlerle birbirlerine danışmaksızın herhangi bir siyasi anlaşma yapmama esasını kabul etmişler ve söz konusu anlaşma 1945 Martında Sovyetler Birliği tarafından feshedilinceye kadar yürürlükte kalmıştır.

Türk-İngiliz İlişkileri

Musul meselesinin halledilmesinden sonra Türkiye dış ilişkilerinde Sovyetler Birliğine karşı bir denge oluşturarak Batılılarla ilişkilerini yoğunlaştırmaya çaba harcamıştır. Fakat bu sadece Türkiye'den kaynaklanmamış, İtalya ve Almanya'nın Avrupa'da giderek artan bir bunalımı başlatmaları üzerine

Ortadoğu'da Batılılar için güvenilebilecek yegâne devletin Türkiye olduğunu göz önüne alan büyük devletler de bu ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmışlardır.

Türkiye'nin savaşı kanun dışı ilan eden Briand-Kellog Paktı'na katılması (1929 Ocak), 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olması gibi önemli gelişmeler Türkiye ile İngiltere arasındaki buzların erimesinde tesirli olmuştur.

1936'da İtalya'nın Balkanlar ve Ortadoğu'da tehditlerini artırması üzerine, önce Fransa'yla anlaşan İngiltere, bir İtalyan saldırısı karşısında İspanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye garanti verdi. İspanya bunu reddetti, ancak diğer devletlerle birlikte Türkiye bu garantiyi kabul ettiler. Ayrıca bu üç devlet de İngiltere'ye garanti verdi. Bu karşılıklı garantiler sistemine Akdeniz Paktı adı verilmiştir.

Akdeniz Paktı ile Türkiye İtalyan tehlikesine karşı İngiltere'ye bağlanmış oluyordu ki, bu yeni Türkiye'nin İngiltere ile olan münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Türkiye ile İngiltere arasındaki bu yakınlaşma 1939'da bir ittifaka varacaktır.

Türk-İtalyan İlişkileri

Lozan'dan sonra ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, milli mücadele sırasındaki dostça tutumları da gözönüne alınarak İtalyanlarla iyi münasebetler tesis edilme yoluna gidildi. Ekonomik alanda gelişen iyi münasebetler siyasi alanda aynı görüntüyü vermedi. Mussolini'nin, İtalya'da iktidara geldiği ilk andan itibaren "Roma İmparatorluğu"nu canlandırmak için sömürgecilik ve yayılcılık politikasına yönelmesi, Doğu Akdeniz'i kontrol altına almaya çalışması Türkiye'yi endişelendirdi.

1926-27 yılları bu ilişkilerde dönüm noktası oluşturmaktadır. Musul meselesinin halledilmesinden sonra Türkiye'nin Fransa ve İtalya ile ilişkilerini düzenleyen bir dostluk ve tarafsızlık anlaşması imzalanmıştır. Buna göre taraflar birbirine yönelmiş herhangi bir ittifaka katılmayacaklar, taraflardan birine, bir veya birkaç devletin saldırması halinde tarafsız kalacaklardı.

Ancak 1930'dan itibaren İtalya'nın tekrar yayılcı bir politika takip etmeye başlaması, Türkiye'yi endişelendirdi ve Türk-İngiliz yakınlaşmasında İtalya'nın bu tavrı etkili oldu.

İtalya'nın Habeşistan'a saldırması (1935) ikili ilişkilerde güvensizliğin yeniden doğmasına sebep oldu. Bu saldırı üzerine Milletler Cemiyeti İtalya'ya karşı zorlama tedbirleri aldı ve barışın korunmasından yana olan Türkiye de bu tedbirlere katıldı. İtalya, bunun üzerine bu tedbirleri uygulamaya devam eden devletlerle gerekirse siyasi münasebetlerini keseceğini ilan etti. (11 Kasım 1935)

İtalyan tehditlerine karşılık İngiltere'nin garanti vermesi ve "Akdeniz Paktı"nın ortaya çıkması siyasi havanın yeniden yumuşamasını sağladı. Öte yandan statükoyu değiştirmemeyi karşılıklı olarak garanti etmeleri Türkiye'yi büyük ölçüde rahatlattı.

Fakat, 10-11 Eylül 1937'de İspanyol iç savaşı dolayısıyla artan denizaltı korsanlığına karşı çıkan İtalya'nın isteğine rağmen Türkiye, İngiltere ile birlikte hareket etti ve yönünü batıya dönerek batı ile uzlaşma doğrultusunda politikalar geliştirmeye başladı.

Türk-Fransız İlişkileri

Fransa ile, Lozan'dan arta kalan esas mesele Osmanlı borçları meselesi idi. Fakat, ilişkilerin bozulmasını etkileyen sebepler biraz daha farklıdır.

20 Ekim 1921'de Fransa ile Türkiye arasında Türkiye-Suriye sınırının tespitini de ilgilendiren Ankara İtilafnâmesi imzalanmıştı. Sınır tespit komisyonunun bir ay sonra kurulması gerekirken bu ancak 1925 Eylülünde mümkün olabildi ve sınırın çizilmesinde de anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bir kısım topraklar üzerinde taraflar karşılıklı iddialar ortaya attılar. Bunun üzerine Türk ve Fransız Hükümetleri doğrudan doğruya diplomatik münasebetlere girişerek, 18 Şubat 1926 anlaşması ile bu meseleyi sona erdirdiler. Anlaşma bu tarihte parafe edilmekle beraber Fransa, Musul anlaşmazlığının çözümlenmesine kadar imzadan kaçındı. 30 Mayıs 1926'da, yani Musul Anlaşmasının imzalanmasından 6 gün önce Fransa ile "Dostluk ve İyi Komşuluk" sözleşmesi imzalandı. Buna göre taraflar aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümlenecekler ve birine yöneltilen silahlı saldırıda diğeri tarafsız kalacaktı.

Diğeri bir mesele de Türkiye'deki Fransız misyoner okulları meselesi oldu. Türk hükümeti bir yönetmelik hazırlayarak, yabancı okullarda Tarih ve Coğrafya gibi derslerin Türkçe olarak ve Türk öğretmenleri tarafından okutulması esasını kabul etti. Bu okullar buna yanaşmak istemediler. Bunun üzerine Fransa ve Papalık işe müdahale etmek istediler. Türk hükümeti ise, sadece bu okulları kendisine muhatap olarak aldığını belirtti. Fransa daha ileri gidemedi fakat bu olay Türk-Fransız ilişkilerini zayıflattı.

Borçlar Meselesi ise daha şiddetli çekişmeye sebep olmuştur. Bilindiği gibi Fransa, Osmanlı devletinden en çok alacaklı olan devletti. Lozan'da bu mesele ele alınmış, devlet tahvilleri ile ilgili olan borçların ödenmesinde borç tahvillerinin sahipleri ile Türkiye'nin görüşmesi kararlaştırılmıştı. Çoğunluğunu Fransızların teşkil ettikleri bu alacaklılarla yapılan müzakereler ancak 13 Haziran 1928'de sonuçlandı. Ödenecek borcun miktarı ve ödeme şekli bir formüle bağlandı. Ancak, 1929 dünya ekonomik buhranı Türkiye'yi de güç duruma soktu ve ödeme güçlükleri ortaya çıktı. Türkiye, Hoover moratoryumuna dayanarak borç ödemeyi geciktirmek istedi. Alacaklıların itirazı üzerine yapılan görüşmeler sonunda, 22 Nisan 1933'de Paris'te yeni bir anlaşma imzalandı ve borçlar meselesi de böylece hal yoluna girdi.

Düyun-u Umumiye'nin tarihe karışmasından sonra (1928) Fransa ile bir başka mesele daha patlak verdi. Bu da Adana-Mersin demiryolunun satın alınması meselesi idi. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı döneminden kalan kapitülasyonların tamamını kaldırmaya kararlıydı. Türkiye'deki Fransız işletmelerinin millileştirilmesine başlangıçta karşı çıkan Fransız hükümeti, işletmelerinin millileştirilmesine başlangıçta karşı çıkan Fransız hükümeti Türkiye'nin ısrarı karşısında direnemedi ve 1929'da yapılan bir anlaşma ile durumu kabullenmek zorunda kaldı. Bu anlaşmaların ortaya çıkmasında, Fransa'nın düzelen Türk-İngiliz münasebetlerini göz önüne aldığını söyleyebiliriz. Nitekim Hatay meselesinde de böyle olmuştur.

Bu Bölümle İlgili Okuma Kitapları ve Makaleler:

- Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara, 1956
Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.II, İstanbul, 1982
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., C.II; Ankara, 1989
Turhan Feyzioğlu; "*Atatürk'ün Dış Politikasının İlke ve Amaçları*", **Atatürk Türkiyeğinde Dış Politika Sempozyumu**, İstanbul, 1984
Mehmet Gönlübol, "*Atatürk'ün Dış Politikası, Amaçlar ve İlkeleri*", **Atatürk Yolu**, Ankara, 1987
Fahir Armaoğlu, "*Atatürk'ün Dış Politika Prensipleri*", **Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı**, Kültür ve Turizm Yay., Ankara, 1992
Abtülaha Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, T.T.K. Yay., Ankara, 1991
A.Haluk Ülman, "*Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968*", **S.B.F.Dergisi**, C:XXIII, No: 3, Ankara, 1968, ss. 241-273.
A.Haluk Ülman-Oral Sander, "**Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1938 II**", **S.B.F.D.**, C.XXVIII, No: I, Ankara, 1972, ss. 1-24.
M.Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954**, Ankara 1997.
Dimitri Pentzopoulos, *Balkan Exchange of Minorities and Impact upon Greece*, Paris, 1962.
Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasî Faaliyetleri*, İstanbul, 1996
Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan, 1923-1954*, Ankara, 1997.
Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c.I, İstanbul, 2001
I.Dünya Harbinde, Türk Harbi, C.III., **İran-İrak Cephesi 1914-1918**, Kısım I, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 1978
Seha L Meray, **Lozan Barış Konferansı Belgeler**, C.I/1/1, Ankara, 1978
Kamuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, Ankara, 1986
Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926**, Ankara, 1992
Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara, 1978
Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasî Tarih 1919-1939**, Ankara, 1953
Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, T.T.K.Yay., Ankara, 1995
Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, A.Ü.S.B.F.Yay., C.I., X.Baskı, Ankara, 1982
Fahir Armaoğlu, **20.Y.Y.Siyasî Tarihi**, T.İ.B.Yay., C.I, X.Baskı, Ankara, 1994
A.Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara, 1990.
Fahir Armaoğlu, **Siyasî Tarih 1789-1960**, Ankara, 1973
Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1990
Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara, 1975